

**FEVZİ ÇAKMAK MAHALLESİ'Nİ ANLAMAK/ANLAMLANDIRMAK:
DÜNYÜ, BUGÜNÜ VE PLANLANAN YARINI ÜZERİNE**

UNDERSTANDING THE FEVZİ ÇAKMAK NEIGHBORHOOD:
THROUGH ITS PAST, PRESENT AND PLANNED TOMORROW

Filiz SÖNMEZ

Doç. Dr, Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Kayseri, Türkiye
ORCID: 0000-0002-1599-7638

Hatice DOĞAN

Yüksek Mimar, ORCID: 0000-0003-2406-4386

Okan KARAKAŞ

Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0003-4044-6456

Özet

Mahalle, “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamına gelen Arapça hall (*halel* ve *hulul*) kökünden türetilmiş bir mekân ismidir (Türkçe Sözlük, 1998). Mahalle fiziksel olarak içinde konut yapılarına ek olarak camisi, ilkokulu, çeşmesi, hamamı, bakkalı, fırını, parkları v.b. mekânları olan kentin en küçük yerleşim birimi olup, sosyal olarak ise, bir yerde oturan ve aralarında örgütsel ilişkiler bulunan bir topluluğu ifade eder.

Mahalle olgusu Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devam eden en önemli miraslardan biridir. Cumhuriyet döneminde de birçok yeni mahalle kurulmuştur. Bu dönemde kurulan mahalleler genellikle bir plana bağlı kalarak oluşturulmuştur. Buradan yola çıkarak bu çalışmada Kayseri Aru-Oelsner imar planına (1945) göre genişletilmiş alanlar içinde tasarlanan mahallelerden biri olan Fevzi Çakmak Mahallesi’nin oluşumu, mahallenin geçmişten günümüze geçirdiği değişim incelenecek olup, elde edilen veriler doğrultusunda gelecekte yerel yönetim tarafından planlanacak olan Fevzi Çakmak Mahallesi kentsel dönüşüm projelerine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak literatür ve alan çalışması, doküman analizi ve sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda mahalleye ait olan haritalar, imar planı, Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve Kocasinan Belediyesi arşiv kayıtlarına ve eski fotoğraflara erişim sağlanmıştır.

1960’larda inşasına başlanan Fevzi Çakmak Mahallesi, ızgara plan şemasına sahip kentin modern mahallelerinden biridir. Fevzi Çakmak Mahallesi’nin kurulmasından günümüze kadar tarihsel süreklilikte bir kent okuması yapılarak, mahallenin öne çıkan yapı ve alanlarına yapılan müdahalelerin tespitinin, gelecekteki kentsel dönüşüm çalışmalarına önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Çalışmada Fevzi Çakmak Mahallesi analizinin, kentsel planlama yazınında bilinen “We-imar ve Hoyt klasifikasyonu” olarak giren kuramsal çerçevede değerlendirilmesi önerilmektedir. Buna göre mahallede tespit edilen yapı ve alanlar, “Koruma”, “Düzeltilme” (İyileştirme) ve “Yenileme” stratejileri kapsamında değerlendirilecektir. Kayseri Fevzi Çakmak Mahallesi özelinde yapılan bu çalışmanın ülke genelinde yaşanan kentsel planlama ve mimarlık tartışmalarına katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mahalle Kavramı, Kayseri Fevzi Çakmak Mahallesi, Kentsel Planlama

Abstract

Mahalle is a place name derived from the Arabic roots *halel* and *hulul*, meaning “to land, to settle down” (Turkish Dictionary, 1998). In addition to the residential structures within a neighborhood, it has a mosque, primary school, fountain, baths, a grocery store, bakery, parks, etc. It is the smallest settlement in a city. On the other hand, socially a neighborhood refers to a community that is placed somewhere and has organizational relationships.

The neighborhood phenomenon is one of the most important legacies that continue from the Ottoman Empire to the Republic. During the Republican period, many new neighborhoods have also been established, often formed by adhering to a plan. In this study, the formation of Fevzi Çakmak neighborhood, one of the neighborhoods designed according to the Kayseri ARU-Oelsner (1945) zoning plan, and the change that the neighborhood has undergone from the past to the present will be examined. According to the data obtained, the aim of the Kayseri ARU-Oelsner zoning plan is to contribute to the Urban Transformation Project of Fevzi Çakmak neighborhood, which will be planned by the local government in the future. Literature and field studies, document analysis and oral history studies will be used as methods in the study. In this context, maps belonging to the neighborhood, zoning plans, Kayseri Metropolitan Municipality and Kocasinan Municipality archive records and old photographs will be provided.

The Fevzi Çakmak neighborhood, which was built in the 1960s, has a grid plan type and is one of the modern neighborhoods that have contributed to the development of the city in an east direction. A city analysis will be carried out in historical continuity from the establishment of Fevzi Çakmak neighborhood to the present day. It is believed that detecting interventions in significant areas of change/transformation of the neighborhood will make significant contributions to the future urban transformation project. Accordingly, it is proposed that the analysis to be conducted in the neighborhood be evaluated within a theoretical framework which is known in Urban Planning as “we-zoning and Hoyt classification”. Accordingly, the areas identified in the neighborhood in the present study will be evaluated within the scope of “protection”, “correction” (improvement) and “renewal” strategies. It is expected that this work, carried out in the Kayseri Fevzi Çakmak neighborhood, will contribute to urban planning and transformation projects and architectural discussions throughout the country.

Keywords: Neighborhood, Kayseri Fevzi Çakmak Neighborhood, Urban Planning

1.GİRİŞ

Toplumsal yardımlaşma, biraradalık, paylaşım ve komşuluk gibi sosyal boyutları barındıran mahalle kavramı, toplumsal kültürü yansıtarak kentsel kimlikte önemli bir yerde konumlanmaktadır. Mahallenin bu çok boyutlu durumu, yaşama dair kavramları insan-mekân etkileşimi kapsamında açıklamak için elverişli bir yapıya sahiptir. Alver’e (2010) göre, “...Mahalle, hayatın, belli bir kültür, değer, inanç, ritüel ve gelenek çerçevesinde örüldüğü, bu yönüyle kendine özgü yapısı, kimliği, hayat tarzı ile mücehhez bir ortamdır. Gerçek bir yaşamdır...” Kuban (1994) ise, mahalle kavramının kent için önemini “...Mahalle, şehirdeki en küçük yerel birim, en küçük idari ünite olarak fiziksel ve sosyal mekân gelişiminin başta gelen belirleyicilerden biridir...” sözleriyle dile getirmiştir.

Osmanlı’da mahalleye dair tanımlar incelendiğinde sosyal, ekonomik ve dinsel örgütlenmenin güçlü olduğu bir biçimi olduğu ortaya konulmuştur. Ergenç’e (1996) göre,

“Osmanlı kentinde mahalle, sosyal ve fiziki bir birimdir. Mahalle birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Osmanlı çağındaki tanımı ile: aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte ikamet ettikleri şehir kesimidir.” Osmanlı’nın çok uluslu yapısı ve farklı etnik grupları içinde barındırmasından dolayı etnik ve dinsel kökenleri farklı mahallelerin oluştuğu görülmüştür. Bu durumu Yenen (1988) *“Osmanlı dönemi şehirlerinin fiziki yapısını belirleyen en önemli etkenlerden biri, eski bir Türk geleneği olarak, yeni mahalleler oluşturmaktır. Böylece şehirde mahalle karakterinin bütünlüğünün oluşması, etnik ve dinsel kökenleri ayrı toplulukların oluşturduğu mahallelerin kurulması, yeni oluşturulan mahallelerle konut alanlarının gelişmesi ve yeni bir şehir görünümü kazanması sağlanılmıştır”* şeklinde anlatmaktadır.

Osmanlı’da tariflenen mahalle kavramının sosyo-kültürel özellikleri Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde de devam etmiştir. Ancak Anadolu kentlerinde Erken Cumhuriyet Döneminde başlayan ızgara planlı imar planlarının uygulanması ile grift düzendeki geleneksel mahalleler yerini ızgara planlı mahallelere bırakmaya başlamıştır. Bu durumu Arıtan (2008),

“Cumhuriyet, modernist kent planlamayı 1930’lu yıllarda hızla yaşama geçirir. Yaşama geçirilen, görece çok merkezli, fonksiyonları mahalle ölçeğinde alanlayan, organik, sürprizli, geleneksel örüntü biçimini büyük ölçüde tasfiye eden ve büyük, tekil merkezler oluşturan, fonksiyonel alanlama mantığını benimseyen, sürprize yer bırakmayan, her noktası benzer özellikler taşıyan, bu anlamda homojen bir parselasyon düzenine dayalı, parsellerin tekrarı nedeniyle genellenebilir, dik açılı geometrilere oturtulan yeni rasyonel modernist kent planlama pratiğidir” şeklinde açıklamaktadır.

1950’lili yıllarda devam eden kentsel planlama sürecinde gerçekleşen istimlaklarla ve yeni planlamalara göre kategorik olarak bazı mahalle tipleri ortaya çıkmıştır. Ürküt’e (1998) göre, *“Bunlardan ilki yoğunluğa bağlı olarak sosyal ve fiziksel bozulmaların olduğu yasal olarak gerçekleşen mahalleler, ikincisi büyük kentlerde yapsatçılar tarafından tek tek üretilen apartmanlar yerine çok sayıda konut üretilip pazarlayabilmesi sonucu ortaya çıkan toplu konut mahalleleri, üçüncüsü ise gecekondulu mahalleleridir.”* Bu kapsamda bu çalışma, yapılan kent imar planları sonrası geleneksel mahallelerin yıkılarak veya boş arazi, bahçe ve mezarlıkların istimlakleri sonucu yasal olarak oluşan mahallerden biri olan Kayseri Fevzi Çakmak Mahallesi’ni inceleyecektir.

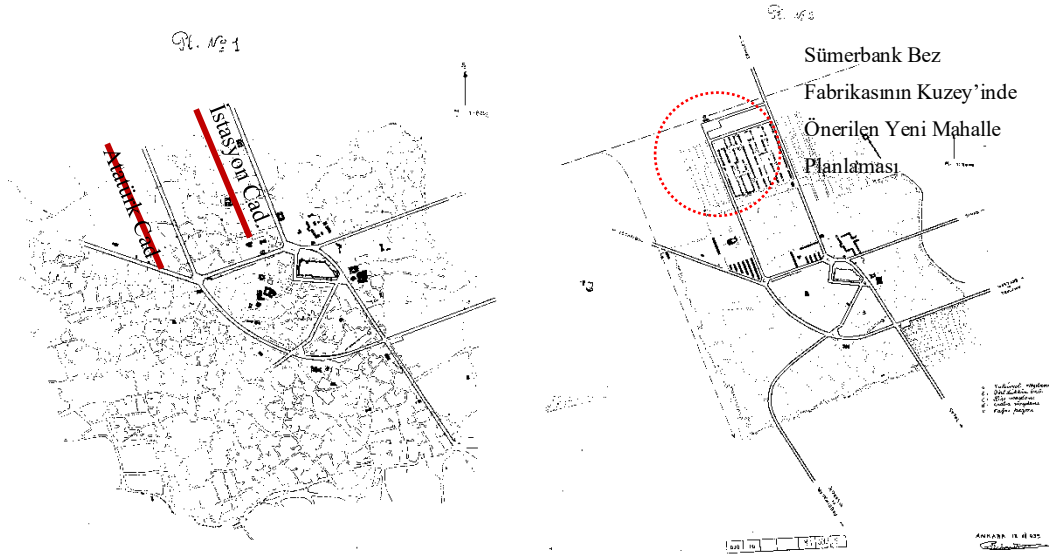
2.CUMHURİYET DÖNEMİNDE KAYSERİ’DE MODERN MAHALLELERİN KURULMASI

Kayseri’de Osmanlı Döneminde kurulan mahalleler, iç kale ve surların yakın çevresinde konumlanmıştır. Mehmet Çayırdağ’a (1981) göre, *“Kayseri’deki mahalleler iki bölümden teşekkül etmiştir. Birincisi Dış kale (surlar) ve İç Kale içerisi, İçeri Şehir veya halk dilinde İçeri Şar, ikinci kısım surlar dışında şehir taşrasıdır. Surların içinde ve yakın çevresinde oluşan mahallelere birçok tarihi isimler verilmiş ve bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte birçok geleneksel mahalle birleştirilmiş ve yeni mahallelerin kurulması planlanmıştır.”*

Kayseri’de Erken Cumhuriyet Dönemi’nde ilk imar planının, 1933 yılında Burhanettin Çaylak tarafından hazırlandığı bilinmektedir. Kentin diğer imar planları sırasıyla; 1945 yılı-

Oelsner-Aru Planı, 1975 yılı Taşçı Planı, 1986 yılı Berksan Planı ve 2006 yılı Doğukan Planı'dır.

Kayseri kentinin Çaylak imar planında; İstasyon Caddesi ve Atatürk Caddesi gibi kentin gelişim akslarını tayin eden yeni bulvarlar açılmış, ana yollar genişletilmiş, ticaret alanı çarşı bölgesinde planlanmış ve Kayseri kent meydanı biçimlendirilmiştir (Çabuk, 2012). Çaylak, planında kentin kuzeyinde konumlanan Sümerbank Bez Fabrikası etrafında yeni mahallerin kurulmasını önermiştir (Şekil 1).

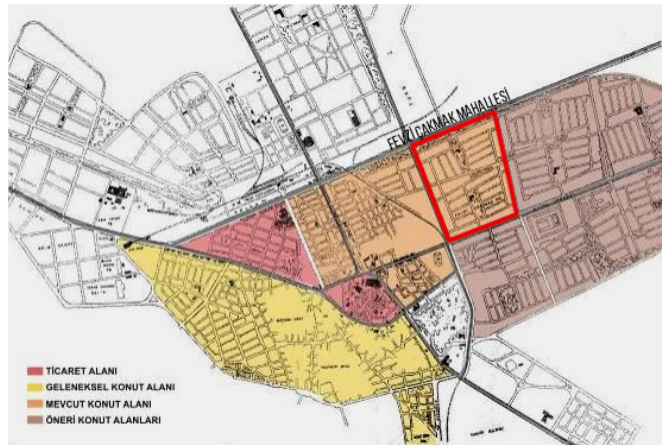
Şekil 1: Burhanettin Çaylak İmar Planı, 1933. (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1933. 030_10_00_00_81_533_5_3 ve 030_10_00_00_81_533_5_4 numaralı belgeler.)

1945 yılı Oelsner-Aru planında ise; kent çeperlere doğru genişlemiş ve eski kent dokusu üzerinde ızgara plan uygulanarak yeni yerleşim alanları planlanmış ve yeni yollar açılmıştır. 1950-1960'lı yıllar arasında özel sektör yatırımlarından olan Birlik Mensucat Fabrikası (1951), Orta Anadolu Mensucat (1955) Fabrikası ve Şeker Fabrikası (1955) kurulmuş ve bu fabrikaların yakın çevrelerinde Aydınlık Evler, Hürriyet ve Şekertepe Evler Mahalleleri oluşmuştur (Tekinsoy, 2011: 53). Sümerbank Bez Fabrikası'nın (1958) yakın çevresinde ise, Mevlana Mahallesi, Gazi Osman Paşa Mahallesi ve Yeni Mahalle planlanarak kentin kuzey yönünde büyümesi önerilmiştir.

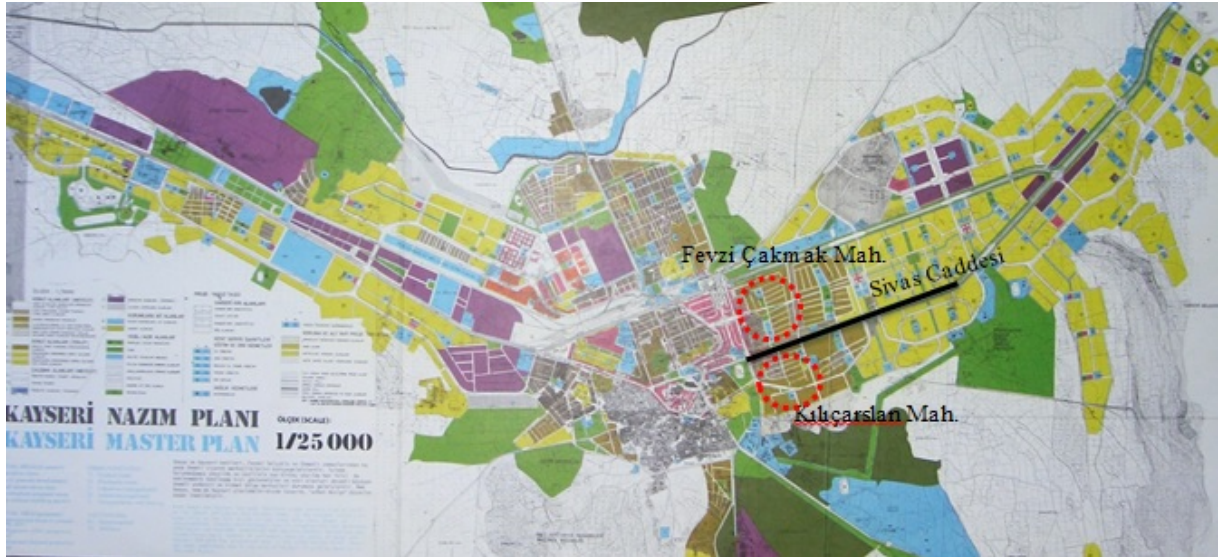
Şekil 2: Sumerbank Bez Fabrikası, Şeker Fabrikası ve Orta Anadolu Mensucat Fabrikası'nın etrafında kurulan mahalleler (Google Earth).

Kayseri kenti, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı yönünde gelişim göstermektedir (Şekil 2). Kuzey-güney yönündeki kentin gelişimi, imar planında belirtilen Sivas Caddesi çevresinde olmuştur. Kent merkezine bağlanan Sivas Caddesi üzerinde ve yakın çevresinde 1945 yılı Aru-Oelsner Planına bağlı kalınarak 1957-1973 yılları arasında yeni düzenlemeler yapılmış ve imar planı yeni mahallelerin kurulması yönünde genişletilmiştir (Doğan, 2007:130). Bu durumu Tekinsoy (2011:53) “750 hektarlık bir alanı kapsayan 1945 planları ile 1957 yılına kadar uygulama devam etmiş, 1957 yılından itibaren konut ve sanayi alanları içerisine alan ilave planlar yapılmıştır” sözleriyle ifade etmiştir. Revizyonu yapılan imar planına göre özellikle Sivas Caddesi boyunca yeni mahalleler planlanmıştır (Şekil 3). Sivas Caddesi'ne cephe veren büyük hektarlı mahalleler arasında Fevzi Çakmak Mahallesi ve Kılıçaslan Mahallesi yer almaktadır.

Şekil 3: 1968 yılı Kayseri şehir planı (Sönmez, 2012: 1968 Kayseri İl Yıllığı).

1975 yılı Taşçı İmar Planı'na göre, kent merkezinde ticaret ve iş alanları planlanmış, geleneksel mahallelerin istismakleri sonucu yüksek katlı yapılaşma başlamış bunlara ek olarak, Fevzi Çakmak ve Kılıçaslan Mahalleri gibi yeni kurulan mahallelerde üç ve dört katlı bahçeli apartmanlar, cami, okul ve fırın vb. yapılar planlanmıştır. Taşçı planında, kuzeyde var olan çevre yoluna ilave olarak güneyde de bir çevre yol açma kararı verilmiştir. Ayrıca, ana yollar belirlenerek gelecekte yapılması planlanan mahallelerin parselleri oluşturulmuştur (Şekil 4).

Şekil 4: 1975 yılı Taşçı İmar Planı (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2020)

1986 Topaloğlu- Berksan planında, 1975 yılı Taşçı planının genel plan kararları kabul edilmiş, kent lineer olarak gelişim göstermeye devam etmiştir. 1986 yılı sonrasında yapılan ilave planlarla kentin doğu kısmında yeni konut alanları/mahalleler oluşturulmuştur (Şekil 5). Bu dönemlerde eski kent dokusunda tahribatlar artmıştır (Kocatürk, 2003: 47-51).

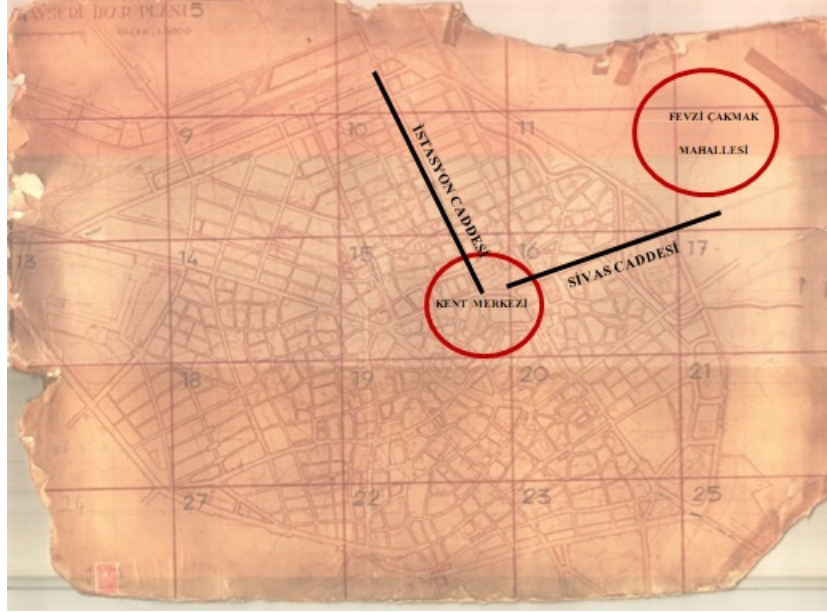
Şekil 5: 1986 yılı Berksan İmar Planı (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2020).

3. KAYSERİ-FEVZİ ÇAKMAK MAHALLESİ'NİN DÜNYÜ-BUGÜNÜ-YARINI

3.1.Kayseri-Fevzi Çakmak Mahallesi'nin Dünyü

Fevzi Çakmak Mahallesi, 1960'lar sonunda kentte kurulan modern mahallerden biridir. 1945 yılında planlanan Aru-Olesner imar planında da görüldüğü üzere, Sivas Caddesi'nin

kuzeyindeki boş alanlarda tarla ve bahçeler bulunmaktadır. Daha sonra aynı plan üzerinden plan revizyonları yapılması ile Sivas Caddesi'nin kuzeyinde Fevzi Çakmak Mahallesi kurgulanmıştır (Şekil 6).

Şekil 6: Fevzi Çakmak Mahallesi'nin 1945 Yılı Oelsner-Aru İmar Planındaki konumu (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2020).

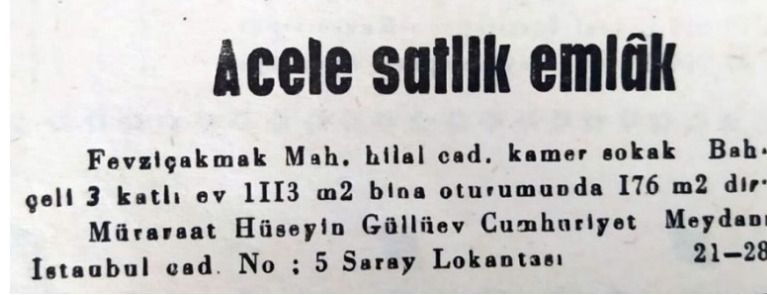
Mahalle'de 1960'larda inşa edilen ilk yapılar, Sivas Caddesi ve Mustafa Kemal Paşa Bulvarı'na cephe veren alanlarda bulunmaktadır. Resim 1'de de görüldüğü üzere, mahallede 1960'larda başlayan yapılaşmaya rağmen, Sivas Caddesi boyunca halen boş alanlar bulunmaktadır.

Resim 1. Kayseri Fevzi Çakmak mahallesinde bulunan TED koleji lojmanlarından çekilmiş Sivas Caddesi fotoğrafı. 1968 (Mustafa Şenalp Arşivi)

Şekil 7'deki yerel gazete ilanından da anlaşılabacağı üzere, 1970'lerin başında mahalledeki konut artışı Sivas Caddesi'ne yakın bölgelerde yoğunluk kazanırken, mahallenin diğer boş alanlarına ait parsellerin satışları devam etmiştir. Daha sonra 1970'lerin ortalarından itibaren mahalledeki yapı sayısı artmış ve 1990'lı yıllarda ise mahalle şuan ki yapı yoğunluğuna ulaşmıştır. Fevzi Çakmak Mahallesi, inşa edildiği dönemde Sivas

Caddesi'ne komşu olması kolej gibi önemli eğitim yapılarını barındırması, bahçeli modern apartman bloklarına sahip olması ve kent merkezine yakın olması nedeniyle halk tarafından tercih edilen bir mahalle olmuştur.

Şekil 7: Fevzi Çakmak Mahallesi'ndeki bir apartmanın yerel gazetede satılık konut ilanı (Kayseri Hâkimiyet Gazetesi, 1970)

Şekil 8: Fevzi Çakmak Mahallesi, 1970 ve 1992 yılı genel görünümü (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2020)

1960'lar sonunda modern apartmanların ve eğitim yapılarının inşa edildiği mahallenin günümüzdeki sınırlarını belirleyen 1975 yılı Yavuz Taşçı imar planı olmuştur. Plana göre Fevzi Çakmak Mahallesi'nde, ızgara plan şeması uygulanmıştır. Mahalleyi çevreleyen; Sivas Caddesi, Mustafa Kemal Paşa Bulvarı, Fuzuli Caddesi ve Bozantı Caddesi gibi ana caddeler üzerinde yer alan apartmanlar inşa edilmiştir. Ana caddelerde konumlanan yapılar hem ticari hem konut işlevine sahip iken, mahallenin iç kesimlerindeki yapılar çoğunlukla konut işleviyle kullanılmıştır (Şekil 8).

Şekil 9: Fevzi Çakmak Mahallesi genel görünümü (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi, 2020).

Şekil 10: Fevzi Çakmak Mahallesi (Google Earth Haritası)

3.2.Fevzi Çakmak Mahallesi'nin Bugünü

Mahallenin sosyo-ekonomik özellikleri: Kayseri’de 1960’lı yıllarda yeni mahalleler kurulmasına rağmen, halen çok sayıda geleneksel mahalle bulunmaktadır. Bu dönemde kentin kuzeyinde Fevzi Çakmak Mahallesi gibi yeni ve modern bir mahallenin kurulması belli bir gelir düzeyine sahip halk tarafından ilgi görmüştür. Fakat bu durum günümüzde değişiklik göstermiş, mahalleye dar gelirli ve mülteci aileler yerleşmiştir. Eski apartmanlarda ısınmanın soba ile sağlanması, asansörün bulunmaması, otopark alanlarının olmaması gibi sebeplere ek olarak yapıların taşıyıcı sisteminde ve yapı malzemelerinde oluşan çürümeler nedeniyle mahallede göç başlamış olup, şuan sosyo-ekonomik olarak alt ve orta düzey sakinlere hitap eden mahallelerden biri olmuştur. Ayrıca mahallede çok sayıda konut yapısı, market, kırtasiye dükkânı ve iş yeri olarak ticari mekânlara dönüştürülmüştür.

Mahallenin nüfusu ve yapı sayısı: 1986 yılından 2010 yılına kadar şehirdeki konut sayısı 91.546’dan 288.617’e yükselmiştir. 2012 yılı verilerine göre Fevzi Çakmak Mahallesi, 26 mahalle arasında en fazla nüfusa sahip olan mahalledir (Tekinsoy, 2012). Mahallenin nüfus sayısı 26.849 iken mahallede toplam 846 yapı yer almaktadır. Bu yapıların 9830 adeti konut, 1237 adeti ise iş yeri olarak kullanılmaktadır.

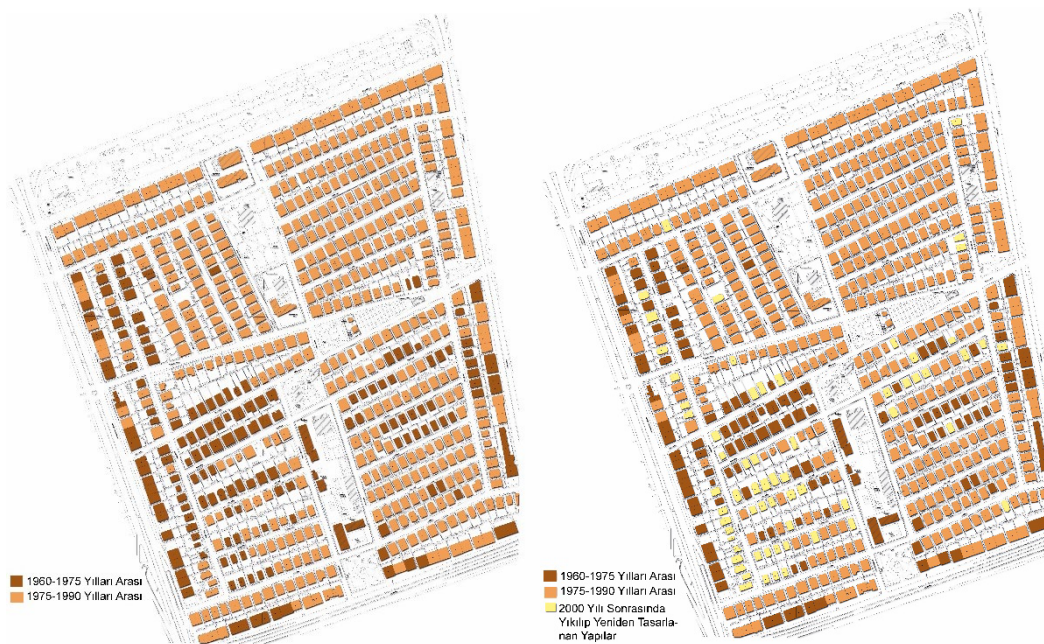
Mahalledeki yapıların yapım tekniği: Mahallede inşa edilen yapılarda taşıyıcı sistem olarak betonarme yapım sistemi kullanılmıştır.

Yapıların işlev analizi: Mahallede konut yapıları, dini ve eğitim yapıları, hamam, zabıta karakolu ve eski pazar yeri gibi yapılara ek olarak fırın, manav, market, muhtarlık, park ve kasap gibi işlevlere sahip yapılar bulunmaktadır. Mahalleyi çevreleyen ana caddelere ek olarak, diğer önemli caddeler ise Yeşilirmak Caddesi, Billur Caddesi, Fevzi Çakmak Caddesi ve Çoruh Caddesi’dir. Bu caddeler üzerindeki yapılar genellikle konut ve ticari işlevlere sahipken, mahallenin iç kısımdaki yapılar ise sadece konut işleviyle kullanılmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11: Fevzi Çakmak Mahallesi işlev analizi (Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Planı üzerinden düzenleme yapılmıştır.)

Yapıların yıllara göre analizi: Mahallede; 1965-2000 yılları arasında çoğunluğu konut olmak üzere birçok yapı inşa edilmiştir. 1960-1975 yılları arasında Mustafa Kemal Paşa Bulvarı ve Sivas Caddesi üzerinde yapılar bulunurken, 1975 yılı sonrası Fuzuli Caddesi ve Bozantı Caddesi çevresinde de yapılar inşa edilmiştir. 1990’larda Mahalle büyük ölçüde bugünkü fiziksel kimliğine ulaşmıştır. Günümüzde ise Fevzi Çakmak Mahallesi’nde imar değişikliği ve inşaat artışı gerektiren toplu bir kentsel dönüşüm uygulaması bulunmamaktadır. Ancak eski apartmanlarının yıkılmasını talep eden mahalle sakinleri 6306 sayılı kanunun uygulama yönetmeliğine¹ göre Kayseri Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’ne başvurumaktadırlar. Mahallede ilk olarak 1960-1975 yılları arasında inşa edilen yapıların yıkımı başlamıştır. Yıkılan yapıların yerine yüksek katlı apartman blokları inşa edilmektedir.

Şekil 12: Mahalledeki apartmanların yıllara göre analizi (Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Planı üzerinden düzenleme yapılmıştır).

Mahallede 1960'lı yıllarda eğitim yapıları ve üç katlı az sayıda apartman yapısı bulunurken (Şekil 12), mahalledeki konut artışı 1970'lerde ivme kazanmıştır (Resim 2,3,4). 1980'lerde ise yapı sayısının artmasına ek olarak yapı yüksekliklerinin de artmasıyla birlikte mahallenin silueti değişmeye başlamıştır. 1990'larda değişen konut plan anlayışıyla birlikte yeni yapı malzemelerinin kullanıldığı apartman yapılarının inşasına devam edilmiştir.

2000’li yıllarda ise, inşa edilen yapılarda asansör, otopark bulunması ve konut büyüklüğünün artması gibi nedenlerle 1960 ve 1970’lerde yapılan apartmanlarda oturan sakinlerin çoğu üç katlı apartmanlarının yıkılmasını ve yerine çok katlı konfor düzeyi yüksek apartmanlara sahip olmak için Müteahhit firmalar ile anlaşmışlardır. Böylelikle mahallede bazı

¹ Bu Yönetmeliğin amacı; 16/5/2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun uyarınca, riskli yapılar ile riskli alan ve rezerv yapı alanlarının tespitine, riskli yapıların yıktırılmasına, yapılacak planlamaya, dönüştürmeye tabi tutulacak taşınmazların değerinin tespitine, hak sahibi olacaklarla yapılacak anlaşmaya ve yapılacak yardımlara, yeniden yapılacak yapılara ve 6306 sayılı Kanun kapsamındaki diğer uygulamalara ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

apartman yıkımları ile birlikte bir anlamda yapı ve sokak ölçeğinde değişim/dönüşüm başlamıştır.

Resim 2: Mühendisler Apartmanı (Hatice Doğan Arşivi, 2021)

Resim 3: Sümer Apartmanı 1970, Günerli Apartmanı (Hatice Doğan Arşivi, 2020)

Resim4: Papatya Apartmanı, Huzur Apartmanı, 1975 (Filiz Sönmez Arşivi, 2021)

Resim 5: Kozaklı Apartmanı, Uğur Apartmanı, Pınar Apartmanı (Hatice Doğan Arşivi, 2021)

Kat analizi: Fevzi Çakmak Mahallesi’ni çevreleyen Sivas Caddesi, Mustafa Kemal Paşa Bulvarı, Fuzuli Caddesi ve Bozantı Caddesi üzerinde yer alan apartmanlar 6-9 katlı iken, mahallenin iç kesimlerinde genellikle 3-4 katlı apartmanlar bulunmaktadır (Resim 5).

Y. Mimar Mehmet Kasap ile yapılan röportajda², “1959-1975 yılları arasında Aru planının genişletilmiş imar planına uygun olarak yapım sürecine başlanılan Fevzi Çakmak mahallesinde bu dönemler içinde genellikle yapılar iki normal kat ve bodrum katına sahiptir. Bu mahallede 1975 yılından sonra Taşçı planı uygulanmaya başlanmıştır. Bu imar planına göre yapılar 3 katlı ve ek olarak bodrum katına sahiptir.” ifadelerini kullanmıştır.

Mahallenin kimliğini oluşturan yapılar: Fevzi Çakmak Mahallesi’nde eğitim yapıları olarak Kayseri TED Koleji (1966), Kayseri Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi (1968), Servet Akaydın İlkokulu (1977) ve Sami Yangın Anadolu Lisesi (1996); ibadet yapıları olarak ise Fevzi Çakmak Cami, İbrahim Halilullah Cami ve Sadıklar Cami yer almaktadır. Mahallede Kardeşler Hamamı ve Zabıta Karakolu gibi diğer yapılar da bulunmaktadır (Resim 6).

Resim 6: Kayseri Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi (1), Kayseri Ted Koleji (2), Servet Akaydın İlkokulu (3), Sami Yangın Anadolu Lisesi (4). (Url 1-2-3)

Mahallenin kentsel yeşil alanları: Tekinsoy’a göre, 1986 yılında Kayseri’de kentsel yeşil alan bilgisinin verildiği tabloda (Tekinsoy 2012:60), toplam 32 park yer almaktadır. Fevzi Çakmak Mahallesi’nin sınırları içinde bulunan “İnönü Parkı 2” 83.250 metrekare, Fevzi Çakmak Parkı 2.500 metrekare, günümüzde Yeşilirmak Parkı olarak adlandırılan Karakol yanı ise 1.750 metrekare olarak ifade edilmiştir (Şekil 13). Fevzi Çakmak Mahallesi’nde yer alan İnönü Parkı mahallenin en büyük parkıdır. Aynı zamanda İnönü Parkı ve Emirgan Parkı

² 13.12.2020 Tarihli Y. Mimar Mehmet Kasap ile yapılan sözlü tarih çalışması

Kayseri kentinin mekânsal kimliğinde yer alan önemli yeşil alanlardandır. Sivas Caddesi üzerinde konumlanan Emirgan Parkı geçmişten günümüze aktif olarak kullanılmaktadır. Mahalledeki birçok apartmanda bahçe olup, çoğu bahçede de yaşlı ağaçlar yer almaktadır.

Şekil 13: Fevzi Çakmak Mahallesi yeşil alanları (Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Planı üzerinden düzenleme yapılmıştır).

Mahallenin kentsel değişimi: Mahalle için, günümüzde Kayseri Kocasinan Belediyesi ve Kayseri Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından aktif olarak uygulanan bir kentsel dönüşüm planı ve uygulaması bulunmamaktadır. Ancak yapı ölçeğinde bazı mahalle sakinlerinin eski apartmanlarının yıkılması için Kayseri Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'ne başvuruları mevcuttur. Buna göre mahallede özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda inşa edilen apartmanlar “riskli yapı”³ grubunda ele alınarak, Kayseri Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından değerlendirilmektedir.⁴ Yıkılması uygun görülen yapıların yerine, müteahhit firmalar tarafından maksimum sekiz katlı apartmanlar yapılmaktadır. Resim 7’de de görüldüğü üzere, Mühendisler Apartman sakinleri apartmanlarının yıkılması için ve (komşu binada olduğu gibi) yerine yüksek katlı yeni apartmanlarına sahip olmak için bir müteahhit firma ile anlaşmışlardır (Resim 8).

³ 6306 sayılı kanunun uygulama yönetmeliği, g) Riskli yapı: Riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapıyı veya yapıları,

⁴ Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkındaki 6306 sayılı kanuna göre, “afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir.”

Resim 7: Mühendisler Apartmanı ve komşu yüksek katlı apartman (Hatice Doğan Arşivi, 2021)

Resim 8: Mahallede yıkımı başlayan apartmanlar ve yeni yapılaşma (Filiz Sönmez Arşivi, 2021)

3.3.Fevzi Çakmak Mahallesinin Yarını

Endüstriyel üretim ve inşaat teknolojilerinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan tüm yapıli çevre içinde geçmişe referans veren yapı ve yapı gruplarının yeniden dönüşümü ve mevcut fiziksel çevreye nasıl entegre olacağı önemli bir tartışma konusudur. Bilsel (2014) bu durumu

“Endüstri Devrimi hızlı kentleşmesinin sağlıklısız yoğun yapılaşmasını iki yüzyıl önce yaşamış ve o dönemin izlerini bir tür kültürel miras (Cultural Heritage) olarak da taşımakta olan Avrupa kentlerinde, iki büyük paylaşım savaşı yıkımları ile öncelik kazanan mekânsal iyileştirme, sağlıklılaştırma ve yenileme politikaları, eskimiş, köhnemiş, değer yitirmiş sağlıklısız kentsel yerleşme alanlarının toplumsal, ekonomik, politik, işlevsel ve mekânsal anlamda yeniden değerli konuma getirilmesi amacıyla, 50’li, 60’lı yıllardan başlayarak gündeme gelmiştir” şeklinde açıklamıştır.

Fiziksel çevrenin değişimi ve dönüşümü meseleleri ekseninde önerilen stratejiler, kentsel dokuya doğrudan müdahale eden, iyileştiren ya da doğrudan korumakla ilgili önerileri beraberinde getirmiştir. Bilsel’e (2014) göre 50 ve 60’lı yıllardan başlayarak ortaya atılan bu düşüncede

“Weimar & Hoyt klasifikasyonu olarak giren kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Buna göre, yerleşik kent dokusunda sağlıklılaştırma amacıyla yürütülecek müdahaleler için bir üçlü politika seçmesi önerilmekte, birbirlerini tamamlayan “Koruma”, “Düzeltilme” (İyileştirme) ve “Yenileme” stratejileri bu üçlü seçmeyi oluşturmaktadır. Bunlardan “Koruma” (Conservation), kentin yerleşik dokusunda işlevsel ya da mekânsal bir değişim ve dönüşüme izin vermeden kesin bir koruma öngörürken, “İyileştirme” (ImprovementEnhancement) stratejisi ile eksik giderme yanı sıra belirli müdahalelerle arındırma yapılabilmekte; tüm bunlara karşın, “Kentsel Yenileme Yeniden Geliştirme” (Re-development - Urban renewal) stratejisinin uygulanması ile yeni bir yaşam biçimi ve stratejisi getirme hedefine yönelik olarak, sağlıklılaştırma amacıyla yerleşik kentsel dokuda kapsamlı, kökten müdahalelerle büyük ölçüde yıkımlar ve yeniden yapılanmalar getirilmiş olmaktadır. Böylesi müdahalelerle değişime uğratılmış kentsel dokuda eskiye ilişkin herhangi bir referans bulmak artık olanaksızdır.”

Bu bağlamda Fevzi Çakmak Mahallesi, **koruma**, **iyileştirme** ve **yenileme** stratejileri ekseninde analiz edildiğinde elde edilen verilerin, mahalle özelinde gelecek yıllarda yapılması muhtemel planlama çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Buna göre mahallede **korunması önerilen yapı ve açık alanlar**; öncelikli olarak tarihi değeri olan eğitim yapılarıdır: Kayseri TED Koleji (1966) , Kayseri Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi (1968), Servet Akaydın İlkokulu (1977), Sami Yangın Anadolu Lisesi’dir (1996). Yeşil alandan Emirgan Parkı ve İnönü Parkı da korunması gereken alanlar olarak önerilmektedir (Resim 9).

Resim 9: Korunması gereken yeşil alanlardan Emirgan ve İnönü Parkı (Hatice Doğan Arşivi, 2021)

Mahallede **iyileştirme yapılması önerilen yapı ve açık alanlar**; iyileştirme çalışmaları sonrasında kullanıma devam edilebilecek yapılar ve kentsel alanlardır. Bu bölümde, 1970'lerin karakteristik kentsel ve mimari özelliklerini yansıtan mahallenin yapıları ve açık alanları için onarım ve iyileştirme önerilmektedir. Örneğin, Mahalledeki Mühendisler Apartmanı ve Huzur Apartmanı gibi döneminin mimari plan, taşıyıcı sistem ve malzemeleri yansıtan yapılara ek olarak Emirgan Parkı, İnönü Parkı gibi yeşil alanlarla birlikte mahallenin karakteristik bahçeli ev dokusunu besleyen apartmanların bahçeleri de iyileştirme kapsamında değerlendirilmelidir (Resim 10).

Resim 10: İyileştirilmesi gereken yapılardan; Fevzi Çakmak Apartmanı 1968, Mehter Apartmanı 1971, Huzur Apartmanı 1975. (Hatice Doğan Arşivi, 2021)

Mahallede **kentsel yenileme yapılması önerilen yapı ve açık alanlar**; bu bölümde mahallede taşıyıcı sistemi zarar görmüş ve malzeme olarak eskimiş yapılara ek olarak barınma eyleminin gerçekleştirilemeyeceği kadar konfor düzeyi düşük yapılar seçilmiştir. Bu yapılar kentsel yenileme pratiğinde ele alınmalı ve kökten müdahalelerle yıkımları gerçekleştirilmelidir (Resim 11).

Resim 11: Kentsel yenileme gerektiren yapılar; Bayram Apartmanı 1968, Kavaklıyazısı Apartmanı, Pınar Apartmanı, Dilek Apartmanı (Hatice Doğan Arşivi, 2021).

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Toplumsal bellekte yer etmiş son derece kuvvetli bir olgu olan mahalle kavramı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da "geleneksel mahalle" düşüncesiyle devam etmiştir. Ancak 1950'lere gelindiğinde kentlerde uygulanan modern imar planları ile mahalleler, Anadolu kentlerinde ızgara planlı yeni yerleşim alanlarına dönüşmüştür. Anadolu'nun birçok kentinde modern mahalleler kurulmuş, eski mahalleler istimlak edilerek yıkılmaya başlanmıştır. Kayseri'de 1950'lerde Örnekevler Mahallesi ve Sahabiye Mahallesi kurulan ilk modern mahallelerdir. 1960'larda ise, Sivas Caddesi'nin kuzeyinde boş tarla ve bahçeler üzerine kurulan Fevzi Çakmak Mahallesi, kentin Sivas Caddesi boyunca büyüme yönünü tayin eden en büyük ölçekli modern mahallelerinden biri olmuştur. 1960, 1970, 1980 ve 1990'ların modern mimari özelliklerini barındıran ve bünyesinde bulundurduğu önemli park, eğitim ve kamu yapıları ile Cumhuriyet Dönemi modern mahalle kültürünü temsil eden nadir örneklerden biridir. Son zamanlarda ülkemizde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri ile 1930-1970 yılları arasında kurulan birçok mahalle yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. 1960'lardan günümüze kadar varlığını sürdüren Fevzi Çakmak Mahallesi'nde yerel yönetimler tarafından aktif olarak uygulanan bir kentsel dönüşüm projesi bulunmamaktadır. Mahallede yapı ve sokak ölçeğinde başlayan değişim/dönüşüm için önlemler alınmazsa, kent belliğine zarar veren yıkımlar ve uygulamalar artarak devam edecektir. Buna göre, Mahallede *korunması, iyileştirmesi* ve kentsel *yenileme* yapılması önerilen yapılar ve açık alanların tespitine yönelik bu çalışmanın, gelecekte mahallenin planlama sürecinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın temel bulgusu, sadece tek yapı ölçeğinde değil, daha bütüncül kent planlama kararlarıyla mahalle ölçeğinde planlama çalışmalarının yapılmasıdır. Fevzi Çakmak Mahallesi'nde kentsel planlamada mahallenin bütününe yönelik çıkarımlar yapmak konusunda, sadece fiziksel verilerin değil, kentsel bellekte var olan yapıların ve mekânların da öncelikli olarak ele alınması önerilmektedir.

Kayseri Fevzi Çakmak Mahallesi özelinde yapılan bu çalışmanın ülke genelinde aynı kaderi yaşayan diğer mahallelerin planlama sürecinde de yaşanan kentsel planlama ve mimarlık tartışmalarına katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Alver, K. (2010). Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği, İdeal Kent Dergisi, Mahalle Özel Sayısı, 2: 116-139.

Arıtan, Ö. (2008). Modernleşme ve Cumhuriyetin Kamusal Mekân Modelleri. Mimarlık Dergisi, 342:49-56

Bilsel G. (2014). "Kentsel Dönüşümü" Yeniden Düşünmek. Güney Mimarlık Dergisi, 14:12-19

Çabuk, S. (2012). Kayseri'nin Cumhuriyet Dönemindeki İlk Kent Düzenlemesi: 1933 Çaylak Planı. Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture, 29 (2): 63-87.

Çayırdağ, M. (1981). Kayseri'nin Mahalleleri. Erciyes Dergisi, 5-9.

Doğan, A. E. (2007). Eğreti Kamusalılık. Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ergenç, Ö. (1996). Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri, V. Akyüz, S. Ünlü (edt.) İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler: içinde 407-417. İstanbul: İlke Yayınları.

Kuban, D. (1994). Mahalleler: Osmanlı Dönemi, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde 5. Cilt: 242- 247. İstanbul: Türkiye Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Kocatürk, F. (2003). Kayseri'de Konut Alanlarının Yer Seçimi ve Hanehalkı Hareketliliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sönmez, F. (2012). Kayseri Barınma Kültüründe Değişim: 1930-1970. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tekinsoy, K. (2011). Kayseri'nin İmarı ve Mekânsal Gelişimi. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 21-177.

Ustaoglu, S. Ö. (2019). Tarihsel Süreçte Kayseri Kentsel Dönüşüm uygulamalarının Kentsel Belleğe Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ürküt, S. (1999). Yaşanabilir Çevre Oluşumunda Mahalle Kriterinin İncelenmesi: Katılım, İletişim Ve Etkileşim Çerçevesinde Mahalle Sosyal Ve Mekânsal Yapısı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yenen, Z. (1988). Vakıf Kurumu-İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Türkçe Sözlük, (1998). Türk Dil Kurumu,C.2,9.Baskı,Ankara

İnternet Kaynakları:

URL-1, “Kayseri Ticaret Meslek Lisesi”, <https://mapio.net/pic/p-16198382/>, (Erişim Tarihi:15.01.2021)

URL-2, “Ted Kayseri Koleji Kayseri” , <https://mapio.net/pic/p-6922185/>, (Erişim Tarihi:15.01.2021)

URL-3, “Servet Akaydın İlköğretim Okulu”, <https://turk-okur.tr.gg/Ana-Sayfa.htm>, (Erişim Tarihi:15.01.2021)

Arşiv Kaynakları:

Hatice Doğan Fotoğraf Arşivi

Filiz Sönmez Fotoğraf Arşivi

Mustafa Şenalp Fotoğraf Arşivi